

ÖZEL YETENEKLİ BİREYLERİN ÖZELLİKLERİ

Uzm. Psk. Dan. Oğuzhan YAVUZ*

"Üstün yetenekli birey kimdir veya özellikleri nelerdir?" sorusu geçmişten günümüze farklı kültürler içerisinde, farklı yaş grupları ve gelişim dönemleri ele alınarak, farklı sosyal çevreler ve ekonomik durumlar gözetilerek cevaplanmaya çalışılan ve bu sebeple geniş bir yelpaze içerisinde incelenen bir konu niteliği taşımaktadır. Üstün yetenekliliği fark etme adına ülkelerinde kendi içlerinde bazı özellik tanımlamaları olmuştur. Bu özellikler bütün çocuklarda gözlenebilir özelliklerdir. Bu özelliklerin üstün yeteneğin göstergesi olduğundan bahsedebilmemiz için özelliklerin çocuğun kendi yaş grubunun doğal olarak gösterdiği ölçülerin üstünde gözlenebilmesi gerekmektedir. Bu özellikler arasında en az bir alanda yaşlılarından ileri performans gösterme, dili iyi kullanma, meraklı olma ve bazı alanlara yoğun ilgi gösterme, hızlı öğrenme, güçlü hafıza, duyarlılığın yüksek olması, kendine özgü bir dil, farklı ve zor olan deneyimlere açıklık, okuma düşkünlüğü, büyüklerle arkadaşlık ve yeni durumlara uyum sağlama gibi faktörler sayılabilir (Akarsu, 2004). Üstün yetenekli bir çocuğun bu özelliklerin hepsini göstermesi gerektiğini ortaya koyan bir kural yoktur. Bazı çocuklar bu özelliklerin hepsini yansıtırken bazı çocuklarda kısıtlı bir şekilde bu özellikleri gösterebilirler (Bildiren, 2013).

Terman(1925) Stanford-Binet testlerinde 135-140'tan fazla puan alan çocukları incelediği çalışmasında şu sonuçlara varmıştır: *"Grubumuzun ortalama üyeleri sıradan çocuklardan fiziksel olarak daha iyi görünmektedir. Üstün çocukların diğerlerine üstünlüğü okuma, dil becerisi, aritmetik, mantık, fen, edebiyat ve sanat alanlarındadır. Üstün çocukların ilgi alanları çok yönlü olup kendiliğinden okumayı daha kolay öğreniyor, daha çok ve daha ileri düzey kitaplar okuyorlar. Ayrıca bir çok koleksiyon yaptıkları, hobiler edindikleri, oyunlarda daha çok bilgi alışı ve öğrenme tekniği ortaya koydukları da açıktır. Sıradan çocuklarla karşılaştırıldıkların da övünmeye daha az eğilimli oldukları görülüyor. Kandırılmaya kapalı, dürüst bir tavır içindeler. Karakter tercihleri ve sosyal davranışları daha bütün görünmekte, ayrıca duygusal tutarlılık testlerinde daha yüksek puanlar kaydetmektedirler. Üstünlerin konularındaki genellikten sapma her özellikleri için daha iyi görünmektedir. Üstün çocukların entelektüel üstünlüğü entelektüel olmayan alanlardaki zayıflıkları nedeniyle durumlarını dengeler gibidir"* (Akt. Davis, 2014).

Literatür araştırması sonucunda üstün yetenekli çocukları anlatan en belirgin özellik kümeleri beş başlık altında incelenmiştir. Bunlar: Erken gelişimsel özellikler, fiziksel özellikler, zihinsel özellikler, duygusal-sosyal özellikler ve kişisel özelliklerdir.

Erken Gelişim Özellikleri

Üstün yetenekli çocukların ebeveynlerinden elde edilen raporlar ışığında bu çocukların bebeklik yıllarında doğum sonrası ilk aylarda göstermiş oldukları özellikler şunlardır: Dikkat süresinin uzunluğu, uykunun az olması, hareketli olma, ilk aylardan itibaren bakıcısını tanıma ve tepki verme, gürültüye karşı duyarlılık, gördüğü şeyleri unutmama, öğrenmesinin hızlı olması, dil gelişiminin hızlı olması, meraklılık, uyaranlara karşı duyarlı olma v.b. Çocukların bu özellikleri gösteriyor olmaları onların üstün yeteneklerinin fark edilmesinde ayırt edici bir etken olabilmektedir. Fakat çocukların hepsinin bu özelliklerin tamamını göstermesi beklenmemelidir. Bebeklik dönemi sonrası 3-4 yaşlarında veya daha erken yaşlarda okumayı öğrenme, sonrasında yazmayı öğrenme, basit aritmetik problemleri çözme, 10 yaş öncesi müzik, matematik, resim ve yaratıcı yazmada yetişkin performansı gösterme gibi özellikler üstün yeteneğin belirleyicisi olabilmektedir. Çoğu üstün yetenekli çocukta bu özelliklerin gelişimi okul çağında olabilmektedir (Sak, 2010).

Kulaksızoğlu (2004)'na göre üstün potansiyele sahip çocuklar doğumuyla birlikte bir çok özelliğe akranlarına oranla erken ulaşırlar. Dişlerin çıkması, yürümeye başlama, konuşmaya başlama, tuvalet kontrolü alışkanlığı bunlardan bazılarıdır.

Silverman (1993)'a göre erken gelişim dönemlerinde üstün yetenekliliğin işareti olabilecek özellikler şunlardır: Bebeklik döneminin olağanüstü bir şekilde hareketli geçmesi, dikkat süresinin uzun olması, uyku ihtiyacının az olması, etkinlik isteğinin fazlalığı, benzer yüzleri erken tanıma ve tepki verme, dil gelişiminin erken olması, meraklı olma ve keskin bir gözlemci olması.

Davis (2014)' e göre okulöncesi dönemde olan üstün yetenekli öğrencilerin özellikleri ise şunlardır: Karmaşık olarak görülen cümleleri doğru kullanma, karşılaştırmalar yapabilme, bağlaçları kullanma (ve-ama gibi), karmaşık yönergeleri anlama, sayıları bilme, iyi düzeyde sayı sayabilme, alfabe'nin harflerini rahatlıkla öğrenebilme, karışık düzeyde yapbozları çözebilme, geçmiş olaylar ve görsel anlamda tarif gerektiren şeylerde hafızasının çok iyi olması v.b.

Okulöncesi dönem için üstün yetenekli çocukların özelliklerine bakarken dikkat etmek gerekir. Çünkü o dönem çağı içerisindeki bir çok çocuğun gelişim dönemleri gereği yaptıkları çok soru sorma, çevresindeki uyaranlara karşı uyanık olma gibi davranışlarından dolayı karışıklıklar oluşabilir. Bundan dolayı bu dönem çocukları için üstün yetenekli çocuk kavramından ziyade üstün yeteneklilik potansiyeline sahip çocuktan bahsetmek daha

doğrudur. Üstün yeteneklilik potansiyeline sahip çocuğu diğerlerinden ayıran en önemli özellik ise bilişsel gelişim alanında çok hızlı olabilmesidir. Bu çocukların çok gelişmiş bir sözcük dağarcığı vardır. Büyük bir kısmı bir yaşını doldurmadan uzun cümleler ile duygularını ve düşüncelerini aktarabilirler (Ataman, 2005).

Fiziksel Özellikleri

Üstün yetenekli çocuklar, her yaş grubu içerisindeki karşılaştırmaları dikkate alındığında diğer akranlarına oranla fiziksel olarak daha gelişmiş olarak görülmüşlerdir. Ergenliğe daha erken girdikleri, erken yürüyüp erken diş çıkardıkları görülmektedir. Bu sonuçlar genel olarak gösterdikleri özelliklerdir. Kendi içlerinde de bu özellikler farklılaşabilmektedir (Enç, 1979).

Üstün yetenekli bireyler, sağlık açısından ortalamanın üstünde bir özellik gösterirler. Sinir sistemleri de ortalamaya oranla daha gelişmiştir. Bundan dolayı uyaranlara karşı da daha hassastırlar. Fiziksel olgunlaşmanın yanında duyu organları da normal akranlarına oranla gelişmiştir. Çokça denge gerektiren işlerde daha başarılı olabilmektedirler (Davaslıgil, 2004).

Üstün yetenekli bireylerin bir dönem zayıf ve hastalıklı bireyler oldukları ifade edilmektedir. Fakat yapılan araştırma sonuçları tam aksine daha güçlü bünyelerinin olduğunu göstermiştir. Fakat yine de hayat boyu bedensel anlamda daha üstün olma üstün yetenekliliğin tek ölçütüymüş gibi görülmemelidir. Bu özellik diğer özellikleri destekleyen bir konumda görülmelidir (Çağlar, 2004).

Zihinsel Özellikleri

Üstün yetenekli bireyler bütün gelişim alanlarında gerçekleşen hızlı bir gelişim seyri içerisindeyler. Fakat zihinsel gelişim alanı diğer alanlara göre dikkat çekici düzeyde bir hızla gelişim gösterir (Bildiren, 2013).

Bu çocukların kavrama hızları, espriyi anlama düzeyleri, benzetmeler yapma ve imaları çözme becerileri, parçadan bütüne varma ve genelden özele gitme becerileri, doymak bilmez öğrenme istekleri ve yüksek merakları, üstün bir çalışma azmine ve odaklanabilme becerisine sahip olmaları, öğrenilmesi zor olan konulara olan yönelimleri, bir alanda derinlemesine bilgi sahibi olma istekleri gibi yönleri normal akranlarına oranla dikkat çekmektedir (Kulaksızoğlu, 2004).

Üstün yetenekli ve zekalı çocukların çoğu temel becerileri akranlarına oranla daha hızlı ve iyi öğrenebilmektedir. Öğrendikleri yeni bilgiler için de daha az tekrara gereksinim duyarlar. İlgilenilen konunun tekrar tekrar sunulması üstün yetenekli bireyleri sıkabilmektedir. Bu durum üstün yetenekli bireyin ilgisizmiş gibi görünmesine de yol açabilir (Ataman, 2005).

Bu çocuklar erken zihinsel gelişimleri sayesinde daha erken yaşlardan başlayarak mantıksal muhakeme kurma ve bunu yaratıcı becerileri ile de birleştirip karmaşık problem

çözme davranışları gösterebilirler. Dikkat süreleri akranlarına oranla daha uzun olduğundan meraklı ve öğrenmeye de istekli oldukları için ilgi duyduğu konu üzerinde saatlerce düşünebilirler. Genelleme yapabilme, ilişkileri ortaya çıkarma, bilgileri transfer etme gibi alanlarda akranlarının ilerisindedirler. Soru sormayı severler fakat normal akranlarının aldıkları cevaplarla yetinmezler. Daha ayrıntılı cevaplara ihtiyaç duyarlar. Karmaşık düşünce ve analitik düşünme gibi becerileri olduğundan matematiksel ve mantıksal ilişkileri daha hızlı anlayabilirler (Bildiren, 2013).

Üstün bireylerin düşünce hızları ve mantıksallıkları belirgin özellikleridir. Meraklı olmaları, öğrenme istekleri, neden-sonuç ilişkisini kavramaları, öngörü sahibi olmaları, problem çözmeye meraklı ve ısrarcı tutumları dolayısıyla çevresindekilere "Neden?" sorusunu sorabilirler. Ve almak istedikleri cevap işte öylenin çok ötesindedir (Davis, 2014).

Sosyal ve Duygusal Özellikleri

Bu konuda üç unsura dikkat etmemiz gerekir. Öncelikle ortamı gereği olumsuz bir çevrede veya dezavantajlı bir durumda olan her çocuk normal olsun üstün olsun bazı problemler yaşayabilir. İkinci olarak üstün çocukların diğer özelliklerinin getirmiş olduğu destekle birlikte sosyal alanlarda da üstün özellikler sergileyebilirler. Son olarak ise üstün yetenekli olan çocukların genelinin çevresine bakıldığında olumlu uyarıların olduğu korunaklı bir ortamda yetiştikleri görülmektedir. Hiç bir olumlu sosyal özellik çevreden bağımsız olarak gelişmez (Çağlar, 2004).

Üstün yetenekli çocukların sosyal gelişimleri çocuktan çocuca farklılık gösterir. Bazı araştırmacılar üstün yetenekliliğin getirdiği özelliklerden dolayı tam anlaşılama sorunu ile karşılaşabileceğini ve üstün çocukların yalnızlık hissettiklerini ifade etmiştir. Bazı araştırmacılar ise üstünlüğün getirdiği özelliklerin lider olmayı pekiştirdiğini ve dolayısıyla bu çocukların popüler olabileceklerini dile getirmiştir. Bu çocukların üst düzey dil becerilerinin olduğunu düşünecek olursak bu durum arkadaşları arasında anlaşılama ve yalnız kalabileceğini de gösterebilir ya da bu becerilerinin yanında espri yeteneklerinin de olması bu çocukları grup içerisinde aranan biri haline getirebilir (Bildiren, 2013).

Bu çocuklar sosyal olarak daha olgun görünme, kendilerinden yaşça büyük arkadaşlar edinme, buldukları çevreye kabul görme ve liderlik özellikleri gösterme becerileri olabileceği gibi, kalabalıktan uzak durma, içedönük ve daha çok düşünce gerektiren işlerle meşgul olma gibi özellikler de gösterebilirler (Kulaksızoğlu, 2004).

Duygusal üstünlüğün en önemli belirleyicileri ise olağanüstü bir empati becerisi, yüksek düzeyde ahlaki düşünebilme, farkındalığın yüksek olması ve yüksek düzeyde duyarlılıktır. Duygusal anlamda üstün olan çocuklar evrensel değerlere sahip çıkma eğilimindedirler.

Başkalarının haklarına ve duygularına çok önem verir, toplumsal içerikli konulara duyarlılık gösterirler. Özellikle de adaletsizliğe tahammülleri yoktur (Davis, 2014).

Silverman (1993)'a göre ise adalet duyguları gelişmiş, mizah yeteneği güçlü, empati yetenekleri gelişmiş çocuklardır.

Bu çocuklar şakalardaki ince noktaları çok erken fark edebilirler. Bazı durumlarda akranları bu özel noktaları kaçırdığında kendilerini anlaşılmamış hissedebilirler. Bu durum genellikle kendilerinden daha büyüklerle arkadaşlık kurmalarına neden olabilir (Ataman, 2005).

Linda Silverman (2002) duygusal anlamda üstün olan çocukları duyarlı ve hassas olarak yorumlamıştır. Bazı tutum ve davranışlarını ise şöyle açıklamıştır: Adaletsizlikle savaş, özürülü çocuklara arkadaşlık etmek ve onları korumak, kaynakları korumak, sınıfta arkadaşlarından biri aşağılandığında çok üzülme, et yiyen ailelerde vejeteryan olmak, çizgi filmlerdeki şiddet sahnelerinde ağlamak, birbirini ittiklerinde arkadaşlarına şaşırma, savaşı bitirmesi için başkana mektup yazmak ve dünyadaki zalimlik ile ilgili ıstırap dolu şiirler yazmak (Akt. Davis, 2014).

Kişilik Özellikleri

Barbe (1956) bir dönem yazarların üstün özellik gösteren bireylerin ilginç, tuhaf ve gizemli bir takım kişisel özelliklere sahip olduğuna dair yazılar yazdığını ifade etmiştir. Ayrıca Terman'ın, yapmış olduğu araştırmalarla üstün yetenek gösteren bireylerin bu olumsuz denilebilecek özelliklerin aksine daha uygun kişilik özellikleri içerisinde olduklarını gösterdiğini söylemiştir (Akt. Çağlar, 2004).

Günümüz anlayışı doğrultusunda bakacak olursak üstün yetenekli çocukların kişilik özelliklerini aşağıda yer aldığı gibi sıralayabiliriz: Kendisine olan güveni yüksektir ve bağımsız olma özellikleri belirgindir, zorluklara rağmen belirlemiş oldukları hedeflere ulaşmaktan haz alırlar, öz eleştiri yapabilirler ve hatalarını kabullenirler, çalışmaktan hoşlanırlar, arkadaş edinmede başarılıdırlar ve arkadaş edinmede zorluk çekmezler, dostlarına karşı sadık ve güvenilirlerdir, dostlukları genellikle uzun sürelidir ve sosyal bireylerdir, sorumluluk alma duyguları yüksektir, sosyal ilişkilerinde naziktirler, mütevazidirler, insanlara yardımcı severler, genellikle gruplarında liderdirler, etkili iletişim kurma becerileri yüksektir, saygılı ve uzlaşıcıdırlar, sakin bir yapıdadırlar, kararlıdırlar, yeniliklere açıktırlar, görüntülerine dikkat ederler, duygusal tepkileri tutarlı ve istikrarlıdır (Çağlar, 2004).

Üstün yetenekli öğrencilerin genel bir kişilik özelliği de motivasyonlarının yüksek olması ve ısrarcı olmalarıdır. Diğer bir özellikleri de mükemmeliyetçi olmalarıdır. Bir çoğu yapmış oldukları çalışmaların en iyisi olması gerektiğini düşünür. Çalışmaları nitelikli olmasına rağmen kendisi tatmin olmayabilir. Bu durum onların bazen üretkenliklerini düşürebilir. Bu

çocukların yıllarca çevresinden almış olduğu olumlu geri bildirimlerin de sayesinde güvenleri üst düzeydedir. Bu çocukların içsel kontrol becerileri de üst düzeydedir. Yapmış oldukları çalışmalarda ki eksiklikleri ve hataları yapıcı bir şekilde olumluya çevirebilirler. Başarısız olduğu durumları beceri eksikliğinden çok yetersiz bir çabanın ürünü olduğunu bilirler. Bu sayede motivasyonlarını da yüksek tutmuş olurlar (Davis, 2014).

KAYNAKÇA

- Ataman, A. (2005). *Üstün Zekalı ve Üstün Yetenekli Çocuklar*. A. Ataman (Ed.), *Özel Eğitime Giriş*. (3.baskı) içinde (s.173-195). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Bildiren, A. (2013). *Üstün Yetenekli Çocuklar: Aileler ve Öğretmenler İçin Bir Klavuz*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Çağlar, D. (2004). "Üstün Zekâlı Çocukların Özellikleri". R. Şirin, A. Kulaksızoğlu ve A. E. Bilgili (Ed.), *Üstün Yetenekli Çocuklar Seçilmiş Makaleler Kitabı* içinde (s.111-126). Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul. , I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Yayın Dizisi:1.
- Davashgil, Ü. (2004). "Üstün Çocuklar". R. Şirin, A. Kulaksızoğlu ve A. E. Bilgili (Ed.), *Üstün Yetenekli Çocuklar: Seçilmiş Makaleler Kitabı* içinde (s.211-218). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları: 63, I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Yayın Dizisi:1.
- Davis, G. A. (2014). *Üstün Yetenekli Çocuklar ve Eğitimi: Öğretmenler ve Ebeveynler İçin El Kitabı*. Müjde Işık Koç (Çev.). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Enç, M. (1979). *Üstün Beyin Gücü: Gelişim ve Eğitimleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Kulaksızoğlu, A. (2004). *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sak, U. (2010). *Üstün Zekalıları: Özellikleri, Tanılanmaları ve Eğitimleri*. Ankara: Maya Akademi Yayınevi.
- Silverman, L. K. (1993). Counseling Families. L. K. Silverman (Ed.), *Counseling the Gifted and Talented* (p. 151-178). Denver, CO: Love.